

تبیین راهبرد امنیتی مقابله با فتنه گران در کلیله و دمنه

محمد خدادادی^۱

دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

محمد علی گذشتی^۲ (نویسنده مسئول)

دانشیار زبان و ادبیات فارسی و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

تاریخ دریافت: ۹۶/۴/۲۰ تاریخ پذیرش: ۹۶/۸/۲۱

چکیده:

فتنه، یکی از نا هنجاری های سیاسی-اجتماعی در جوامع بشری است که نه تنها نظام سیاسی حاکم در هر کشور، بلکه در سطوح پایین تر توده های مردم را نیز دچار چالش خطیری از جمله سلب امنیت می کند.

کلیله و دمنه به عنوان یک اثر منثور کلاسیک که نظام سیاسی حاکم به شکل تمثیلی و شخصیت های آن را حیوانات تشکیل می دهد؛ به تبیین الگوهایی می پردازد که می توان در حوزه امنیت داخلی به عنوان راهبردی برای مقابله با فتنه گران مورد استفاده قرار داد. از جمله این الگوها: بصیرت، دشمن شناسی، مشورت، دور اندیشی و از همه مهم تر وجود یک رهبری مقتدر می باشد.

این جستار در سدد ارائه الگوهای راهبردی در حوزه امنیت داخلی برای مقابله با فتنه گران با تأکید بر کتاب کلیله و دمنه است.

واژه های کلیدی: کلیله و دمنه، امنیت، فتنه گران، بصیرت، دشمن شناسی، رهبر مقتدر.

^۱. khodadadi.m63@gmail.com

^۲. magozashti@yahoo.com

مقدمه:

کتاب ترجمه کلیله و دمنه اثر نصرالله منشی (قرن ۶ ه ق) که «اصل کتاب به هندی بود و به نام پنجه تتره در پنج باب فراهم آمده؛ برزویه طیب مروزی در عصر انوشروان خسرو پسر قباد پادشاه ساسانی آن را به پارسی درآورد و ابواب و حکایات چند بر آن افزود که اغلب از مآخذ دیگر هندی بود. در مبادی دوران فرهنگ اسلامی ابن مقفع آن را از پارسی به تازی نقل کرد و کتاب کلیله و دمنه نام نهاد. از نگارش پارسی برزویه و ترجمه تازی پسر مقفع «به هر گونه زبان» ترجمه شد. در عصر سامانیان نخستین سخنگوی بزرگ پارسی ابو عبدالله رودکی کتاب ابن المقفع را به نظم امروزی درآورد. پس از وی باز به پارسی ترجمه کردند؛ تا اینکه نصرالله منشی، کلیله و دمنه پسر مقفع را بار دیگر به پارسی ترجمه کرد.» (منشی، ۱۳۸۳: ح)

ترجمه کلیله و دمنه از جمله متون کلاسیک است که می توان از دیدگاه های مختلف مورد مطالعه و پژوهش قرار داد. خصوصیت بارز این اثر تمثیلی - تعلیمی اینکه از ربان حیوانات نقل شده است. در واقع یک نظام حاکم که در رأس هرم قدرت سیاسی، شیر به عنوان رهبر جامعه حیوانی ایفای نقش می کند.

در این اثر امنیت داخلی جز دغدغه های اصلی حکومت می باشد؛ چراکه برخی خواص از جمله دمنه به عنوان یکی از مقربین شیر، بر شنبه (که وزیر شیر بود) حسادت ورزید و اقدام به برپایی فتنه و آشوب کرده و دربار را به چالش می کشد. البته این فتنه با درایت شیر و مدیریت بحران از جانب مادر شیر خنثی، و فتنه گر (دمنه) شناسایی شده و به اشد مجازات یعنی اعدام محکوم شد؛ اما په سود که شنبه که خود هم از خواص بود بر اثر این فتنه جانش را از دست داد.

طی قرن های متمادی، فتنه انگیزی، مورد استفاده مخالفان بوده. در آیین اسلام، مخالفان نیز از فتنه در جهت پیشبرد اهداف خود، سوده های زیادی برده اند؛ چنانچه در قضیه سقیفه و اختلاف مسلمانان در تعیین جانشین پیامبر (ص) فرصت طلبانی چون ابوسفیان را در طمع خام انداخت

که از موقعیت پیش آمده برای پیشبرد اهداف شوم، بهره گیرد و خواست با جانب داری از امام علی (ع) نهال تفرقه را بکارد. نظام نوپای اسلامی را براندازد. (قائدان، ۱۳۸۷: ۸۰-۷۸)

عامل اصلی بسیاری از فتنه هایی که اغلب هم در کشورهای جهان سوم رخ می دهد تضادهای شدید فکری و عقیدتی می باشد که این شرایط و بلوک بندی قدرت بارها موجب چالش هایی چون فتنه می شود که نظام را تا لبه پرتگاه پیش می برد، از جمله رویارویی با قدرت استعماری غرب و حامیان آن ها آمریکا و گاهاً اروپا. البته اگر کمی واقع بینانه با این مسئله نگاه کنیم متوجه می شویم که فتنه گران با گرفتار شدن در دام خدعه و فریب دشمنان قسم خورده نظام و برای دستیابی به وعده های بی اساس اقدام به این عمل می کنند.

آنچه بیش از هر عاملی در رسیدن به پیروزی و موفقیت ها تأثیرگذار بوده، مولفه شناخت و آگاهی از وضع مطرح شده است؛ و در این راستا شناخت یا به بیان بزرگان دینی بصیرت، در رشد و تکامل رسیدن به اهداف و آرمان های تعریف شده و همچنین مقابله با مشکلات و موانع سطح راه برای هر امتی کارگشا بنده است. در کلیله و دمنه نیز این فاکتور مهم بود که بسیاری مواقع از فروپاشی نظام حاکم مانع می شد.

استفاده از تمام ابزارهای موجود در رسیدن به موفقیت از جمله: نیرنگ بر علیه دشمنان هرچند از نظر اخلاقی یک عمل مذموم است اما به اقتضای شرایط و در راستای اهداف نظام یکی از راهبردی ترین تاکتیک های نظامی در تقابل با فتنه گران است؛ که پیروزی را تضمین می کند.

بیان مسئله:

از آنجایی که هدف اصلی فتنه گران سرکوب نظام حاکم می باشد، بنابراین، به این مسئله باید با تفکری راهبردی نگریسته شود؛ و الزامیست که الگوهای راهبردی جهت حفظ امنیت داخلی ارائه شود، چراکه اندیشه و تفکر زیربنای معماری فرایند آینده پژوهی در ارائه راهبردهای موثر در دفع شرفتنه و حصول پیروزی است.

هامل و پراهالد (parahald & hamel) تفکر راهبردی را شیوه خاص برای اندیشیدن می دانند که می توان آن را مهارت معماری راهبرد دانست. مینتز برگ (mintazberg) تفکر راهبردی را مبنایی برای خلق راهبردهای قاعده شکن کاری، که فرایندهای برنامه ریزی قادر به آن نیستند، ذکر می کند. (غفاری و کیانی، ۱۳۸۴: ۳۱)

در تقابل با فتنه گران در هر عصری، داشتن شناخت کافی از خصم امری ضروری است؛ این امر محقق نمی شود مگر با داشتن آگاهی و بصیرت سیاسی، رزم اطلاعاتی، تعقل، دور اندیشی است. البته در این را پر خطر نقش کلیدی زنان را نباید فراموش کرد؛ البته در راس امور وجود یک رهبری مقتدر که تصمیماتش فصل الخطاب باشد، الزامیست.

با این توضیحات با کمی تفکر و تدقیق در متون کلاسیک ادبی از جمله کلیله و دمنه می توان الگوهای موثر راهبردی برای مقابله با فتنه گران برای رسیدن به آرمان والای انسانی که همان حفظ امنیت و داشتن جامعه ای بدون فتنه و آشوب است، ارائه کرد. نگارنده سطور در پاسخ به این سوال که، چه الگوهای راهبردی امنیتی را می توان از کلیله و دمنه (به عنوان یک اثر کلاسیک ادبی) برای مقابله با فتنه گران ارائه کرد؛ به تحقیق و پژوهش می پردازد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

با وجود دگرگونی های چالش برانگیزی که در حوزه های مختلف در جوامع روی می دهد، طبیعتاً فشار روزافزونی را بر سازمان های امنیتی وارد آورده است. اگر سازمان های امنیتی بتوانند چنین تغییراتی را پیش بینی کنند آینده خود خود و جامعه را هرچه بهتر رقم خواهند زد.

پیتر دراگر (piter draker) در کتاب «کنترل آشوب و هرج و مرج» مهارتی را شرح می دهد که یک مدیر خوب نیازمند آن است؛ وی اعتقاد دارد که یکی از مهم ترین مهارت های مدیریتی در کنترل دوران آشوب، آینده نگری است. (بارکر، ۱۳۸۰: ۲۷) کاری که سه ماهی دورانیش در حکایت سه ماهی در باب شیر و گاو به خوبی از پس آن برآمد. (منشی، ۱۳۸۳:

پس اهمیت این پژوهش نیز بر این است که با ارائه الگوهای راهبردی و آموزش آن به نیروهای امنیتی، می توان تدابیر لازم را اندیشید تا جامعه دچار فتنه و آشوب نشود؛ یا اگر چنانچه دچار این بحران شد چگونه بتوان بر فتنه گران فائق، و موفق از آن بیرون آمد. ضرورت دیگر این پژوهش معرفی بعد دیگری از ادبیات و به خصوص کتاب کلیله و دمنه و ارتباط تنگاتنگ آن با ضروریات جامعه می باشد. و اینکه این کتاب قابلیت تدقیق و مطالعه بینا رشته ای با شاخه علوم سیاسی را دارا است.

فرضیه های پژوهش

- چنانچه کتاب کلیله و دمنه را از منظر امنیتی مورد مطالعه قرار دهیم می توانیم الگوهای راهبردی کارآمدی را در حوزه امنیت داخلی برای مقابله با فتنه گران ارائه کرد.
- کلیله و دمنه اثری است که محققان شاخه علوم سیاسی ناگزیر از مطالعه آن هستند، چراکه این اثر را می توان به عنوان یک اساسنامه سیاسی - امنیتی نیز معرفی کرد.

اهداف پژوهش

هدف کلی

تبیین الگوهای راهبردی در حوزه امنیت داخلی برای مقابله با فتنه گران.

اهداف جزئی

- معرفی کتاب کلیله و دمنه به عنوان یک منبع موثر در شاخه علوم سیاسی.
- گشایش یک باب جدید در مطالعات شاخه علوم سیاسی و امنیت داخلی و رابطه آن با ادبیات کلاسیک

اثبات قرابت ادبیات و تأثرگذاری آن بر سایر شاخه های علوم انسانی

پیشینه پژوهش

با توجه به تازگی تحقیق در حوزه ادبیات هیچ کتابی یا مقاله ای مشابه با رویکرد مقاله حاضر تدوین نشده است. اما در حوزه علوم سیاسی و به خصوص امنیتی کتب و مقالات متعددی تنظیم شده که کم و بیش مورد استفاده این جستار بود، که در منابع بدان ها اشاره شده است.

– راهبردهای امنیتی در مقابله با فتنه گران

سیاست های دفاعی در برابر فتنه گران در سطوح مختلف، راهبردها، تکنیک ها و راهکارهای گوناگون بوده اند. با توجه به این که راهبرد در دفاع نقش بالاتری را داشته است و تعیین کننده تکنیک ها و راهکارها می باشد؛ از این رو، توجه به راهبردها، تفکر راهبردی دفاعی را تشکیل می دهد و سبب می شود که ابزارها و راهکارهای مناسب با آن مورد توجه قرار گیرند. در میان راهبردهای متعددی که در برابر فتنه گران مطرح شده راهبرد دشمن شناسی که ناشی از بصیرت و آگاهی است مهمتر از سایر راهبردهاست.

۱- دشمن شناسی

این راهبرد امنیتی یکی از شاخه های بصیرت سیاسی است که بی گمان، برای شناخت دوست و دشمن در شرایط سخت و غبار آلود فتنه، بالا بردن سطح آگاهی و بصیرت، نقشه های جدید و شوم دشمنان را برملا می کند.

بی شک دشمن شناسی از محوری ترین مباحث در موضوع دفع تهدیدها و دفاع از یک ملت بشمار می رود. چه بسا امت هایی که در طول تاریخ در اثر غفلت از دشمنان و فقدان آگاهی و بصیرت لازم سیاسی در شناخت توطئه های فتنه گران و اتخاذ مواضع به موقع و صحیح توسط نخبگان و خواص آن جامعه به سرنوشتی هلاکت بار منجر گردیده اند.

برای تصمیم گیری و چگونگی واکنش در برابر دشمن باید او را ابتدا شناخت، به اهدافش پی برد و روش های او را در ضربه زدن و رسیدن به اهدافش باز شناخت. دنیا عرصه کارزار حق و باطل است و در این میان، شناخت دشمن و آگاهی از جایگاه و قدرت او از ضروریات است.

وقتی که دمنه اوضاع و احوال شنزبه را برای شیر کاملاً تحلیلی بیان می کند و اذعان می دارد که شنزبه در حد و اندازه هایی نیست که باعث نگرانی شیر شود، شیر پاسخ می دهد که: « آن را بر ضعف حمل نتوان کرد و بدان فریفته نشاید گشت، که بادی سخت گیاهی ضعیف را نیفگند و درختان قوی را در اندازد و کوشکهای محکم را بگرداند.» (منشی، ۱۳۸۳: ۷۲)

شیر در پاسخ دمنه بر این نکته تأکید دارد که دشمن را نباید خار و ضعیف شمرد؛ در واقع شیر با دست کم نگرفتن شنزبه قدرت بالای تصمیم‌گیری خود را نشان می‌دهد. اما آگاهی از وضعیت شنزبه نشان از بصیرت سیاسی دمنه بود که از شیر مجوز تجسس در اوضاع و احوال شنزبه را می‌خواهد. «اگر مرا مثال دهد بنزدیک او روم و بیان حال و حقیقت کار ملک را معلوم گردانم...» (همان، ۷۱)

۲- مشورت کردن با افراد ذی صلاح

برگزاری جلسات مشاوره جهت دستیابی به یک راهکار اساسی، یکی از برنامه‌های راهبردی در هر نظامی است. بدون شک مشورت و استفاده درست از نظرات و پیشنهادهای سازنده دیگران در بسیاری مواقع کارگشا خواهد بود و باعث خلاصی از مشکلات می‌شود. در حکایت ۴ از باب شیر و گاو آمده است که: زاغی برای خلاصی از دست ماری که در همسایگی او بود و بچه‌های او را می‌خورد، روی به مشورت با شگال می‌آورد و نزد او شکوه می‌کند و شگال راهکاری را ارائه می‌دهد که باعث رهایی زاغ و بچه‌هایش از فتنه مار می‌شود.

«... خردمند قصد دشمن بر وجهی کند که دران خطر نباشد...» (همان: ۸۱) البته طرف

مشورت باید امین باشد... «المستشار موتمن» (طرف مشورت باید امین باشد.) (ص ۸۳)

«و پوشیده نماند که مشاورت بر انداختن رایهاست، و رای راست بتکرار نظر و بتحصین

نگهدار و محافظت) سر حاصل آید.» (ص ۱۹۸)

«و چاره نیست ملوک را از مستشار معتمد و گنجور امین که خزانه اسرار پیش وی بگشایند و

گنج رازها بامانت و مفاصحت وی سپارند و ازو در امضای غرایم معونت طلبند...» (ص

۱۹۹)

نکته: مسئله‌ای که باید بدان توجه شود اینکه، مشاور امین و رازدار و قابل اعتماد باشد.

۳- داشتن اعتماد اطلاعاتی

این مولفه را می توان یک راهبرد دفاعی عملگرانه برای دستیابی به ایمنی اطلاعاتی دانست. در واقع با جلب اعتماد برخی عناصر اصلی دشمن و رخنه در سیستم فکری و تیپ شخصیتی آنها و سوء استفاده از حسن اعتمادشان می توان اطمینان حاصل کرد در برابر حملات تخریبی و اطلاعاتی خصم ایمن هستیم.

این مولفه از سیاست رفتاری - گفتاری نشأت می گیرد؛ و از نظر اخلاقی یک امر مذموم است. لیکن، بنابر شرایط زمانی و مکانی (هنگام جنگ و آشوب و فتنه) یکی از مولفه های راهبردی برای مقابله با خصم بشمار می رود.

دمنه از اعتماد شنبه به وی سوء استفاده کرده و می گوید: « لکن (گاو) بمن مغرور است و از من ایمن ، بغفلت او را بتوانم افگند ، چه کمین غدر که از مامن گشایند جای گیرتر افتد....» (ص ۸۶)

۴- روی آوردن به حيله و نیرنگ

یکی از تاکتیکهای نظری در علوم سیاسی که تأکید بسیاری هم بدان شده، استفاده از خدعه و نیرنگ در تقابل با مخاطبان است. چرا که برای رهایی از شر دشمن کارسازترین روش روی آوردن به حيله و نیرنگ است. همان کاری که خرگوش در حکایت پنجم باب شیر و گاو کرد. (ص ۱۷)

در واقع شیر فتنه و مصیبتی بود بر سر وحوش که خرگوش با درایت و مدیریت توانست ، خود و دیگران را از این فتنه نجات دهد.

در بیشه ای شیری بود که حیوانات دیگر را شکار می کرد و مورد آزار و اذیت قرار می داد تا اینکه حیوانات تصمیم گرفتند هر روز یکی را از میان خود وعده و خوراک شیر سازند . روزی نوبت به خرگوش زیرک رسید و او آن روز کمی تاخیر کرد تا شیر کاملاً گرسنه و عصبانی شد ، خرگوش به طرف شیر حرکت کرد ، وقتی به او رسید با نقشه قبلی ، گفت : ما دو نفر بودیم که آن دومی غذای شیر بود ولی شیر دیگری که ادعا می کرد سلطان جنگل اوست آن را خورد ، پس خرگوش شیر را بر سر چاهی برد و خود را در آغوش شیر قرار داد

تا عکس خود و شیر در آب چاه افتاد و شیر به خیال اینکه شیر دیگری طعمه او را تصاحب کرده، خود را درون چاه افکند و هلاک شد. (ص ۸۷-۸۶)

۵- حزم و دور اندیشی

این مولفه در واقع یک نوع تفکر راهبردی برای دستیابی به ضرورت آینده پژوهی در سازمان های امنیتی می باشد. اهدافی که این مولفه دنبال می کند شامل:

« - ترویج هم سوئی و خلق یک چشم انداز گروهی نسبت به آینده

- به وجود آوردن اطلاعاتی که به روند تصمیم گیری کمک می کند

- بستر سازی و ایجاد مدل های ذهنی مبتنی بر آینده. « (خوش دهان، ۱۳۸۸: ۱۸)

یکی از الزامات حصول نتیجه مطلوب حزم و دوراندیشی است؛ که همان تفکر راهبردی را شامل می شود، و منجر به یک برنامه ریزی راهبردی جهت دستیابی به امنیت است. به طور کلی می توان گفت که برنامه ریزی راهبردی گونه ای از برنامه ریزی است که در آن هدف، تعریف و تبیین راهبردهاست. (نبوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۰۰) پس شالوده اصلی برنامه ریزی راهبردی از تفکر راهبردی نشأت می گیرد.

این مولفه یکی از راهبردهایی است که پیروزی را تا حد بسیار زیادی تضمین می کند. نقطه مقابل این مولفه «عجز و غفلت» است و دمنه این دو مولفه را با بیان حکایت سه ماهی در باب شیر و گاو به خوبی نشان می دهد. دو ماهی دور اندیش با در نظر گرفتن این مولفه توانستند جان بدر ببرند.

« آورده اند که در آبگیر سه ماهی بود، دو حازم و یکی عاجز» (منشی، ۱۳۸۳: ۹۱)

از قرار معلوم دو صیاد هم پیمان شده بودند تا ماهیان این آبگیر را صید کنند و این مسئله را ماهی ها فهمیده بودند. « آنکه حزم زیادت داشت... سبک روی به کار آورد و از آن جانب که آب درآمدی بر فور بیرون رفت. دیگری هم که غوری داشت.... با خود گفت: غفلت کردم و فرجام کار غافلان چنین باشد و اکنون وقت حیلست است...» پس خود را به مردن زد و از هلاکت نجات یافت. « و آنکه غفلت بر احوال وی غالب و عجز در افعال وی ظاهر بود

حیران و سرگردان و مدهوش و پای کشان ، چپ و راست می رفت و در فراز و نشیب می دوید تا گرفتار شد.» (ص ۹۲-۹۱)

۶- تعاون و همکاری

یکی دیگر از راه های نجات از فتنه و گرفتاری، تعاون و همکاری مستمر و همه جانبه است و اینکه حتماً باید در رأس این تعاون شخصی بصیر و آگاه باشد تا بتواند گروه را رهبری کند ، همانند مطوقه که عامل اصلی رهایی کبوتران از دام صیاد شد.

« و حالی صواب آن باشد که جمله بطریق تعاون قوتی کنید تا دام از جایی برگیریم ، که رهایش ما در آنست ، کبوتران فرمان وی بکردند و دام برکنند و سر خویش گرفت...» (ص ۱۵۹)

نکته: « آشنایی با زمین و جغرافیای منطقه عملیات، همواره از اولویت های برتری نیروهای نظامی بوده است.» (فرشچی و همکار، ۱۳۹۱: ۱۰۳) همانطور که می دانید فتنه و آشوب در واقع یک نوع جنگ داخلی است و کسی پیروز این میدان پر بلاست که بتواند از تمام ابزارها استفاده کند. همانگونه که کبوتران دیدند صیاد دست از ایشان بر نمی دارد. به دستور مطوقه تصمیم گرفتند که به طرف آبادیها و درختستانها بروند تا از چشم صیاد دور شوند و فرصت زمانی بیشتری برای رهایی از دام صیاد داشته باشند. این شیوه یکی از تاکتیک های کاربردی در جنگ های داخلی و مبارزات چریکی است برای گرفتن زمان به نفع خود و اقدام کارساز علیه خصم. در واقع همان حربه « زمین بده زمان بگیر» که یک تاکتیک کارآمد در عملیات های نظامی است.

« و مطوقه چون بدید که صیاد در قضای ایشان است یاران را گفت : این ستیزه روی در کار ما بجد است و تا از چشم او ناپیدا نشویم دل از ما برنگیرد. طریق آنست که سوی آبادانیها و درختستانها رویم تا نظر او از ما منقطع گردد.» (همان : ۱۵۹)

نکته: رهبران سیاسی و افراد ذی صلاح باید که در گوشه کنار و اطراف و اکناف (برای روز مبادا) دوستانی ثقه و مورد اطمینان داشته باشند تا در روز گرفتاری بتوانند بدانها پناهنده شوند. مثل دوستی موش با مطوقه، دوستانی که دارای زیرکی و خرد و تجربه بسیار باشد.

«در این نزدیکی موشی است از دوستان من، او را بگویم تا این بندها ببرد.» (همان)
نیز باخه و زاغ و آهو در نجات یکدیگر کوشیدند و با همکاری هم دوستان خود را از فتنه ای که صیاد بوجود آورده بود خلاص کردند. (۱۹۰-۱۸۴)

« موش گفت: هرگز خواهد بود که این بخت خفته بیدار گردد و این فتنه بیدار بیارآمد.» (۱۸۵)

۷- کسب تجربه از وقایع و حوادث بوجود آمده

عبرت گرفتن از تجارب تلخ و شیرین گذشته نشان از یگ خودآگاهی و بصیرت فردی است. با این نگاه انسان به این حقیقت می رسد که افراد با بصیرت کسانی هستند که خوب بشنوند و بیندیشند، و در مسیر اهداف تعریف شده جامعه حرکت نمایند و از فراز و فرود های جبری عبرت گرفته و مانع از سقوط خود و جامعه بر اثر آشوب و فتنه گردند.

حضرت علی (ع) نیز مردم را به دقت و تفکر در گذشته و امی دارد، و می فرماید: این امر موجب باز شدن چشم باطن و ایجاد دیدی واقعی و نگرشی صحیح به زندگی می شود. اگر کسی به طور دائم از آن چه که پیرامونش می گذرد و یا در گذشته به وقوع پیوسته به دیده عبرت نگاه کند به راحتی می تواند به نتیجه جریانات واقف شده و با بصیرتی که پیدا می کند از گرفتار شدن و هلاکت نجات پیدا کند. حضرت، انسان ها را به عبرت آموزی از تاریخ و توجه به آثار گذشتگان دعوت می کند، و اینگونه می فرماید؛ « از آنچه بر گذشتگان شما رفت عبرت گیرید، که چگونه، بندبند اعضای بدنشان از هم گسیخت، چشم و گوششان نابود شد، شرف و شکوهشان از خاطره ها محو گردید، و همه ناز و نعمت ها و رفاه و خوشی ها پایان گرفت.» (نهج البلاغه، خطبه ۱۶۱) پس زاغ به عنوان یک عنصر نظامی زیرک سار در کلیله و دمنه است که با در نظر گرفتن این مولفه نقش تاثیر گذاری در سرکوب فتنه ی بوجود

آمده دارد و ویژگی منحصر به فرد وی هوش بالا برای استفاده از تجارب بدست آمده خود و دیگران است.

« بر اثر ایشان بروم و معلوم گردانم که فرجام کار ایشان چه باشد ، که من از مثل این واقعه ایمن نتوانم بود و از تجارب برای دفع حوادث سلاحها توان ساخت و زاغ همچنان می رفت تا وجه مخرج ایشان پیش چشم کند و آن را ذخیرت ایام خویش گرداند.» (ص ۱۵۹)

۸- از خود گذشتگی و ایثار رهبری

دیگر مولفه برای دفع فتنه ، از خود گذشتگی و ایثار رهبر گروه است و اینکه نجات دیگری برایش رجحان داشته باشد و این یک اصل اخلاقی مهم در شکل گیری پیروزی و نجات از بلاها و موفقیت در کارهاست ، چرا که : « ثقتِ دوستان بکرم عهد تو بیفزاید» (همان ، ۱۶۱)
«مطوقه گفت : نخست از آن یاران گشای ... ابتدا از بریدن بندِ اصحابِ اولی تر ... مرا بدین ملامت نباید کرد که من ریاست این کبوتران تکفل کرده ام و ایشان را از آن روی بر من حقی واجب شده است، ...» (همان) پس مطوقه با کار خود یک درس اخلاقی کارآمد را به همه رهبران و مسئولین صاحب منصب، و حتی سایر اقشار جامعه دیکته می کند.

۹- بذل مال و ثروت بر متعهدان

ثروت یکی از مولفه های مهم و اساسی در شکل گیری و تقویت بنیان هر حکومتی است. رهبر جامعه و رئیس گروه تا زمانیکه از مکنت مالی برخوردار است و بر دوستان و اطرافیان و زیر دستان (متعهدان) بذل مال می کند ، جانب او را گرفته و حمایتش می کنند ، اما زمانیکه ورق برگردد همان افراد از وی می رمند و دست به خیانت و فتنه انگیزی و آشوب و فساد می زنند و او را تنها می گذارند.

مثل موش در باب کبوتر و زاغ و موش و باخه و آهو که :

« و نگذشت بس روزگاری که حقارت نفس و انحطاط منزلت خویش در دل موشان بشناختم و توقیر و احترام و ایجاب و اکرام معهود نقصان فاحش پذیرفت و کار از درجت تبسط بحد تسلط رسید، و تحکهای بی وجه در میان آمد ، و همان عادت بر سله جستن توقع نمودند ،

چون دست نداد از متابعت و مشایعت من اعراض کردند و یا یک دیگر گفتند . « کار او بود و سخت زود محتاج تعهد ما خواهد شد.» در جمله بترک من بگفتند و به دشمنان من پیوستند و روی بتقریر معایب من آوردند و در نقص و نفس من داستانها ساختند و بیش ذکر من بخوبی بر زبان نراندند...» (همان صص ۱۷۴-۱۷۳)

پس ثروت یکی از دلایل استحکام پایه های یک نظام سیاسی به شمار می رود. انسانها در مواقع تنگ دستی ممکن است دست به هر کاری بزنند ، مخصوصاً ، افرادی که تحت لوای حکومت به کار مشغولند، اگر تأمین نشوند ممکن است خیانت کرده و موجبات آشوب و فتنه را فراهم کنند.

« و بسیار باشد که بسبب قوت خویش و نفقه عیال مضطر شود بطلب روزی از وجه نامشروع و تبعت آن حجاب نعیم آخرت گردد و شقاوت ابدی حاصل آید . خسرال دنیا و الاخره ... و درویشی اصل بلاها و داعی دشمنایگی خلق ، و رباینده شرم و مروت و زایل کننده زور و حمیت و مجمع شر و آفت است و هر که بدان درماند چاره شناسد از آنکه حجاب حیا از میان برگیرد ، ... و گمانهای نیک دوستان در وی معکوس گردد و به گناه دیگران ماخوذ گردد...» (همان : ۱۷۵ - ۱۷۴)

« و بسیار باشد که شرم و مروت از اظهار عجز و احتیاج مانع بر می آید و فرط اضطراب بر خیانت محرض تا دست به مال مردمان دراز کنند...» (همان : ۱۷۶)

۱۰- تفرقه افکنی

این عمل اگر توسط نیروهای خودی در میان نیروهای خصم اتفاق افتد باعث ایجاد تفرقه و دو دستگی در میان آنها خواهد شد و نتیجه آن پیروزی است بر دشمن . در غیر اینصورت عکس قضیه خواهد بود و باعث آشوب و هرج و مرج و بروز فتنه در میان نیروهای خودی خواهد شد . به همین خاطر دشمنان سعی می کنند در جوامع تحت سلطه خود با تقویت برخی گروه ها و احزاب به این مهم دست یابند.

در باب بوزینه و باخه آمده است که: چون باخه و بوزینه دوستان صمیمی شده بودند، این امر بر همسر باخه گران آمد و خواهر خوانده ی زن باخه آتش فتنه را برانگیخت و از زن خواست تا خود به مریضی بزند تا باخه را مجاب کند که درمان دردش فقط با خوردن دل بوزینه حاصل شود و با این نقشه باخه را بر کشتن بوزینه تحریک کردند.

نکته: مکر زنان بالاتر از مکر شیطان است. در واقع حسادت زنانه عامل ایجاد فتنه شد.

«و او خود را با بشارت خواهر خوانده بیمار ساخت و حفت را استدعا کرد و از ناتوانی اعلام داد... گفت: این چه داروست که در این دیار نمی توان یافت... زودتر بگوید تا در طلب آن پیویم... جواب داد که: این نوع دردِ رحم، معالجت آن بابت زنان باشد و آن را هیچ دارو نمی توان شناخت مگر دل بوزینه.» (همان: ۲۴۳)

به هر حال، «عشق زن غالب آمد و رای بردارو قرار داد» و «دانست که تا بوزینه را در جزیره نیفگند حصول این غرض منغدر و طالب آن متحیر باشد.» (۲۴۴)

۱۱- رجوع به عقل

تعقل یک امر پسندیده است که در آموزه های دینی هم بدان تأکید فراوان شده؛ در قرآن کریم خداوند انسان ها را به تعقل کردن دعوت می کند؛ «آیا در زمین سیر نمی کنند تا صاحب دل هایی گردند که بدان تعقل کنند و گوش هایی که بدان بشنوند.» (سوره حج/ آیه ۴۶)

توجه به اهمیت موضوع است، که در تحلیل کلام مقام معظم رهبری که یکی از ابزار داشتن بصیرت را تعقل می داند و آن را به قطب نما تشبیه می کنند؛ «... شما در جبهه جنگ اگر راه را بلد نباشید، اگر نقشه خوانی بلد نباشید، اگر قطب نما در اختیار نداشته باشید، یک وقت نگاه می کنید می بینید در محاصره دشمن قرار گرفته اید، راه را عوضی آمده اید، دشمن بر شما مسلط می شود. این قطب نما هان بصیرت است. در زندگی پیچیده امروز، بدون بصیرت نمی شود حرکت کرد. جوانان باید فکر کنند، بیندیشند، تا بصیرت خودشان را بالا ببرند.» (مقام معظم رهبری، ۱۵/۷/۸۸ دیدار مردم چالوس و نوشهر)

نکته: تعقل به واقع جزء اصلی و لاینفک بصیرت سیاسی بشمار می‌رود که مقام معظم رهبری نیز بدان تأکید دارند.

بوزینه با رجوع به عقل خود و استفاده از حيله و فریب توانست از فتنه‌ای که خواهر خوانده زن باخه برانگیخته بود خلاص شود.. پس بوزینه وقتی دید که بر پشت باخه بر روی آب نه راه پس و نه راه پیش دارد بدو گفت: «من این علت را می‌شناسم و زنان ما را از این بسیار افتد و مادلها ایشان را دهیم و آن رنج بیشتر نینیم، مگر اندکی... و اگر بر جایگاه اعلام دادی دل با خود بیاوردمی... باخه گفت: دل چرا رها کردی؟ گفت: بوزنگان را عادت است که چون بزیارت دوستی روند و خواهند که روز برایشان بخرمی گذرد و دست غم بدامن اُنس نرسد دل با خود نبرند که آن مجمع رنج و محنت و منبع غم و مشقت است... و چون بخانه تو می‌آمدم خواستم که اُنس دیدار تو بر من تمام شود.. اگر بازگردی تا ساخته و آماده آیم نیکوتر.» (ص ۲۵۱)

بازگشتن همانا و رهایی از دست باخه و خلاصی از فتنه همان .

۱۲- مصالحه به اقتضای شرایط

«... تفحص حال دشمنان بجای آریم و معلوم کنیم که ایشان را بمصالحت میلی هست و بخراج از ما خشنود شوند و ملاطفت ما را قبول استقبال نمایند . اگر از این باب میسر تواند گشت و بوسع طاقت و قدر امکان در آن معنی رضا افتد ، صلح قرار دهیم و خراجی التزام نمائیم تا از باس ایشان ایمن گردیم و بیارامیم.» (همان ، ص ۱۹۳)

گاهی اوقات لازم است برای رهایی از بلایا و فتنه‌های بزرگ و مهیب ، به بلایای کوچک تن داد و حتی با دشمن مصالحه کرد البته به اقتضای شرایط ، همانکاری که موش برای نجات از دستبرد بوم و راسو با گربه در دام افتاده صلح می‌کند و با یکدیگر عهد و پیمان همکاری مصالحت آمیز می‌بندند.

« مرا هیچ تدبیر موافق از صلح گربه نیست که در عین بلا مانده است و بی معونت من از آن خلاص نتوان یافت؛» (همان ، ۲۶۸)

موش از گربه می خواهد تا در ظاهر با او مؤانست و دوستی کند تا بوم و راسو شرشان کم شود تا اینکه بعداً موش بندهای گربه را بگشاید....

« چون گربه سخن موش بشنود و جمال راستی بر صفحات آن بدید شاد شد و گفت : سخن تو بحق مانده و من این مصالحت می پذیرم ... آنگاه موش پیشتر آمد. گربه او را گرم پیرسید ، راسو و بوم هر دو نومید برفتند و موش به آهستگی بندها بریدن گرفت ... » (صص ۲۷۱- ۲۷۰)

نکته: « میل جهانیان به دوستان برای منافع است و پرهیز از دشمنان برای مضار . اما عاقل اگر در رنجی افتد که در خلاص از آن باهتمام دشمن امید دارد و خروج از چنگال بلا بی عون او نتواند یافت گرد تودد بر آید و در اظهار مودت کوشد و باز اگر از دوستی خلاف بیند تجنب نماید و عداوت ظاهر گرداند. » (ص ۲۷۸)

نکته: در این مصالحه قرار نیست که این تفاهم نامه تا ابد پایدار بماند اما در آن زمان خاص به اقتضای شرایط وقت اثر گذار است و مثبت ارزیابی می شود ، لکن « بر دوستی که بر حاجت حادث گشته است چندان تکیه نتوان کرد و آن را عبره ای (ارزش و اعتباری) بیشتر نتوان نهاد که چون موجب از میان برخاست بقرار اصل باز رود ... » (ص ۲۷۹)

۱۳- چشم پوشیدن از برخی خطاهای خواص

در باب شیر و شغال از زبان برهمن نقل است که پادشاهان باید خواص نظام را که در حق وی خیانتی کوچک را مرتکب می شوند پس از مواخذه و عذرخواهی آنها ، از تقصیراتشان بگذرند و اغماض کند . چراکه آنها جزء خواص هستند و از توانایی های ویژه جهت یاری رساندن به نظام برخوردارند ، لذا تاکید می کند که : « بر پادشاه فرض است که تفحص اعمال و تتبع احوال و اشغال که بکفایت ایشان تفویض فرموده باشد بجای می آرد ، و از نقیر و قطمیر احوال هیچیز بر وی پوشیده نگردد تا اگر مخلصان را توفیق مساعدت کند و خدمتی کنند و یا خائنان را فرصتی افتد و اهمالی نمایند ، هردو می داند و ثمرت کردار مخلصان هر چه مهنا تر ارزانی می دارد و جانیان را بقدر گناه تنبیه واجب می بیند. » (همان : ۳۰۸)

۱۴- نقش زنان در مقابله با فتنه گران

در هرسایتم اطلاعاتی افراد مهم ترین عامل هستند. استفاده از پرسنل ماهر و آزموده که نه تنها به دانش پیشینی مسلط باشد، بلکه بتواند با خلاقیت و ارائه مهارت در برابر تهدیدهای تازه مقاومت کند، یک جزء بسیار مهم و حیاتی در موفقیت یک نظام دفاعی است. تاریخ نشان داده که زنان یکی از زبده نیروهای اطلاعاتی در استواری پایه های هر نظام سیاسی می باشند؛ و در کلیله و دمنه این مولفه به شکلی بارز خود را نمایان می کند.

در باب شیر و شغال، شیر که توانسته بود شغال را برای پذیرفتن وزارت راضی کند اما بی خبر از آنکه اطرافیان بر علیه شغال توطئه ای اندیشیده اند و قصد فتنه انگیزی دارند. خبر این توطئه به گوش مادر شیر رسید، « دانست که تعجیل کرده است و جانب تمالک و تماسک را بی رعایت گذاشته، با خود اندیشید که زودتر بروم و فرزند خود را از وسوسه دیو لعین برهانم.» (همان: ۳۱۹) خلاصه مادر شیر نزد فرزند می رود شروع به وساطت و جانب داری از شغال می کند « و اکنون بر تو آنست که عزیمت ابطال او (شغال) را فسخ کنی و خود را و او را از شماتت دشمنان و رعایت ساعیان صیانت واجب بینی، تا چنانکه فراخور ثبات و وقار تو باشد در تفحص و استکشاف حال او لوازم احتیاط واستقصا به جای آری و بنزدیک عقل خویش و تمامی لشکر و رعیت مغرور گردی....» (ص ۳۲۰)

از آنجاییکه مادر بر فرزند تسلط و نفوذ کافی داشت. « شیر سخن مادر نیکو استماع کرد و آن را بر خرد خویش باز انداخت ... » (ص ۳۲۲)

« شیر چون سخن او (شغال) بشنود و آثار صدق و صواب بر صفحات آن بدید طایفه ای را که آن فتنه انگیزه بودند از هم جدا کرد و در استکشاف غوامض و استنباط بواطن آن کار غلو و مبالغت واجب داشت ... و برائت ساحتِ شگال ظاهر گشت.» (ص ۳۲۴)

نمونه دیگر:

براهمه از خوابی که شاه دیده بود که در یک شب هفت خواب هولناک که باعث نگرانی شاه هم شده بود، براهمه فرصت را غنیمت شمرده و قصد فتنه و آشوب در سرشان نقش بست و

به هم جمع شدند و دفع شر آن خواب را در کشتن اطرافیان شاه تعبیر کردند اما از آنجاییکه ایران دخت که بسیار زیرک سار بود، شاه را از توطئه فتنه گران آگاه کرد و راه بیرون رفتن از این فتنه را نیز به شاه گفت:

«ایران دخت از آنجا که زیرکی او بود، چون این فصل بشنود خود را از جای نبرد و گفت: هَوْن علیک و لا تشفق. پادشاه را برای این کار تافته نباید شد.» (ص ۳۶۴)

حکیمی بود بنام کارایدون که معبری هم می دانست، لکن به راهنمایی ایران دخت و مراجعه به آن حکیم خواب پادشاه به نیکی تعبیر شد و دلنگرانی شاه و شری که از فتنه ی براهمه قرار بود بپاخیزد دفع شد.

نکته: در باب بوف وزاغ، برای مقابله و پیروزی به دشمن راهکارهای متعددی از جانب زاغ های معتمد شاه مطرح می شود که به قرار ذیل است:

۱۵- عقب نشینی تاکتیکی جهت تجدید قوا

یکی از تاکتیک های نظامی موثر در حصول پیروزی عقب نشینی برای تجدید قوای نظامی و بالا بردن سطح روحی نیروهای خودی است. این روش در خسته کردن و تحلیل توان نظامی خصم نیز حائز اهمیت است.

«وداع وطن و رنج غربت بنزدیک من ستوده تر از آنکه حَسَب و نَسَب در مَن یزید کردن و دشمنی را که همیشه از ما کم بوده است تواضع نمودن.» (۱۹۵)

این راهبرد به اقتضای شرایط قابل اجرا بوده و آثار مثبتی نیز خواهد داشت.

«چون کسی از مقاومت دشمن عاجز ماند بترک اهل و مال و منشاء و مولد بیاید گفت و روی بتافت، که جنگ کردن بزرگست، خلاصه پس از هزیمت ...» (ص ۱۹۲)

«بصواب آن نزدیک تر که اطراف فراهم گیریم و روی بجنگ آریم که پادشاه کامگار آن باشد که براق همتش اوج کیوان را بسپرد...» (۱۹۳)

۱۷- فرستادن جاسوس

امروزه این مولفه در حوزه رزم اطلاعاتی راهبردی، مورد تدقیق و بررسی قرار می گیرد. در رزم اطلاعاتی راهبردی، میدان نبرد همان زیرساخت های اطلاعاتی جوامع مدرن است که وابستگی جامعه با آن در سیستم های تأمین انرژی، مالی، کنترل ترافیک و سایر سیستم های کامپیوتری نمود پیدا می کند. (molander et al., ۱۹۹۶)

در تاریخ رزم های راهبردی، یافتن نبردی که در آن از اطلاعات مهم و حساس به عنوان یکی از حربه های اصلی مبارزه استفاده نشده باشد، مشکل است. در همین راستا، «سان تزو» استفاده از اطلاعات را برای دستیابی به اهداف راهبردی، به موازات اجتناب از تعارض فیزیکی پیشنهاد می کند. (molander et al., ۱۹۹۸) در گذشته رزم اطلاعاتی به شکل امروزی نبود؛ اما همان شیوه های سنتی نیز در جای خود بسیار پر کاربرد و نتیجه بخش بود.

«... لکن آن نیکوتر که جاسوسان فرستیم و منهیان متواتر گردانیم و تفحص حال دشمن بجای آریم و معلوم کنیم که ایشان را بمصالحت میلی هست، ...» (همان)

۱۸- انتخاب و انتصاب وزیران و معتمدان راز دار

«و چون پادشاه اسرار خویش را بر این نسق عزیز و مستور داشت. و وزیر کافی گزید ... سزاوار باشد که ملک او پایدار باشد...» (ص ۲۰۰)

«بنابراین، فرماندهان و مدیران با توجه به مأموریتی که بر عهده دارند می بایست با تلاشی مضاعف، هر چه بیشتر به بصیرت معنوی و سیاسی عمیق برسند و با پرداختن به تربیت نیروی این چنینی (تهذیب روح از گناه و هرگونه آلودگی سیاسی) با تفکر و اندیشه صحیح، بتوانند با تصمیم درست به حل مشکل پردازند و همواره به رشد و تعالی نائل گردند.» (گودرزی، ۱۳۹۱: ۵۵)

نتیجه گیری

حاصل پژوهش:

بررسی و تحلیل حکایات و داستان های کلیله و دمنه، بیانگر اهمیت موضوع امنیت داخلی و مبارزه با فتنه گرانی است که هدف اصلی شان ایجاد بی نظمی و نا امنی در بدنه نظام و در

نهایت براندازی حکومت می باشد. این اثر کلاسیک ادب پارسی که یک اساس نامه سیاسی نیز به شمار می رود؛ به تبیین و ارائه الگوهایی بنیادی در حوزه امنیت داخلی از جمله: بصیرت سیاسی، که یکی از مولفه های راهبردی در مدیریت بحران فتنه است که شناخت و آگاهی لازم از وضعیت فتنه گران را ترسیم می کند؛ می یردازد. همچنین، دشمن شناسی، روی آوردن به رزم اطلاعاتی، مشورت، تفرقه افکنی و دیگر الگوهای راهبردی که پیروزی بر فتنه گران را تضمین می کند. اما در راس، وجود یک رهبر مقتدر و با کفایت که رهنمودهایش فصل الخطاب باشد، الزامیست.

منابع:

۱. قرآن مجید
۲. نهج البلاغه
۳. بیانات مقام معظم رهبری، دیدار مردم چالوس و نوشهر
۴. بارکر، آرتور، (۱۳۸۰)، هنر کشف آینده، مترجم: نغمه خادم باشی، تهران، انستیتو ایزابیران
۵. خوش دهان، علی. (۱۳۸۸)، آینده پژوهی با تکنیک سناریوسازی، تهران، مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران
۶. غفاریان، وفا و کیانی، غلامرضا، (۱۳۸۰)، استراتژی اثر بخش، تهران، فرا، چاپ ۳
۷. فرشچی، علیرضا، و مرآتی، احسان، (۱۳۹۱)، «ارائه چارچوبی برای مفهوم سازی رزم اطلاعاتی»، تهران، مجله علمی - پژوهشی سیاست دفاعی، س: ۲۰ ش: ۷۹
۸. قائدان، اصغر، (۱۳۸۷)، تحلیلی بر مواضع سیاسی علی بن ابی طالب (ع) پس از رحلت پیامبر (ص) تا قتل عثمان، تهران، امیر کبیر، چاپ اول
۹. گودرزی، عباس و طهماسبی، علی، (۱۳۹۱)، «نقش بصیرت در پرورش نظامی»، تهران، فصلنامه علمی - پژوهشی امنیت پژوهی، س: ۱۱ ش: ۳۷
۱۰. منشی، نصرالله، (۱۳۸۳)، کلیله و دمنه، تصحیح مجتبی مینوی، تهران، انیر کبیر، چاپ ۲۵
۱۱. نبوی، سید علی، رسولیان، سعید، حاجی قلی خانی، رحمان، جهانی، اصغر. (۱۳۸۹)، «بررسی عوامل موثر بر موفقیت برنامه ریزی راهبردی در شرکت گاز استان گلستان با استفاده از تکنیک AHP»، تهران، کتاب مجموعه مقالات منتشر شده توسط دبیرخانه پنجمین کنفرانس بین المللی مدیریت راهبردی.
۱۲. Molander, R.P. Wilson, D. Mussington, and R. Mesie (۱۹۹۸). "strategic information warfare: A new face of war" santa Monica, calif.: RAND, MR-۹۶۴-OSD
۱۳. Molander, C., Riddile, S. and Wilson P. (۱۹۹۶). "strategic information warfare: A new face of war" santa Monica, calif.: RAND, MR-۶۶۱-AF